

Libellen bij de nieuwe poelen in de Leidsche Hoeven

door Karin Verspui en Pieta van het Hoofd

*Vrouwetje van de tengere grasjuffer.
Pieta van het Hoofd*

In de Leidsche Hoeven zijn twee nieuwe poelen gegraven en deze bieden mogelijkheden voor libellen. We hebben de ontwikkeling van de libellenfauna in deze poelen de afgelopen drie jaar gevolgd.

In de Leidsche Hoeven, een gebied tussen Culemborg en Tricht, zijn inrichtingsmaatregelen uitgevoerd om de natuurwaarden verder te ontwikkelen. De provincie Gelderland realiseert dit plan in samenwerking met de gemeente Geldermalsen, het waterschap Rivierenland, het Geldersch Landschap, Staatsbosbeheer, de Heerlijkheid Mariënwaerd en particuliere eigenaren. Een van die maatregelen was het graven van twee nieuwe poelen in het gebied in 2018. Poel Noord ligt in het grasland ten noorden van de wetering de Nieuwe Graaf en poel Zuid in het grasland ten zuiden van deze wetering. Deze poelen bieden nieuw leefgebied voor libellen.

Op onderzoek

We hebben ons de vraag gesteld welke libellensoorten gebruik gaan maken van deze poelen en hoe de libellenfauna zich zal ontwikkelen in de tijd. Ook is het de vraag welke verschillen we vinden tussen deze twee poelen, die beide in 2018 zijn gegraven. Afgelopen drie jaar zijn twee vaste monitorroutes (van 50 meter) elke twee weken van mei tot half september gelopen en hebben we op de twee routes libellen geteld. Deze in totaal 60 tellingen zijn uitgevoerd volgens de voorwaarden van het Landelijk Meetnet Libellen.

De libellensoorten

In 2019, 2020 en 2021 zijn in totaal 22 libellensoorten op de routes bij de twee poelen waargenomen. Bij poel Noord zijn 21 soorten libellen waargenomen in drie jaar en dat is meer dan de 16 soorten bij poel Zuid. De waarneming van de koraaljuffer bij poel Noord is heel bijzonder (zie kader). Vijf andere soorten zijn ook alleen bij poel Noord gevonden waaronder de glassnijder en de vroege glazenma-

ker, die in 2019 en 2020 bij de sloot en wetering in de buurt van poel Noord het meest werden gevonden (Verspui & van Ingen 2020). De grote roodoogjuffer is alleen bij poel Zuid gezien. Bij poel Zuid zijn in drie jaar meer libellen geteld (556) dan bij poel Noord (206). De drie heidelibelloorten waren talrijker bij poel Noord dan bij poel Zuid (72 libellen tegen 19 libellen). De gewone oeverlibel en een aantal juffers zijn in hogere aantallen geteld bij poel Zuid.

De karakteristieke soorten voor voedselrijke kleine wateren zijn het lantaarntje, de variabele waterjuffer, de kleine roodoogjuffer, de paardebijter en de bloedrode heidelibel (NVL 2002) en deze zijn allemaal bij de poelen gevonden. Pioniersmilieus waar nog niet veel vegetatieontwikkeling is, hebben als karakteristieke soorten de tengere grasjuffer, de platbuik, de bruinrode heidelibel, de bandheidelibel en de grote keizerlibel (NVL 2002). Met uitzondering van de bandheidelibel, die in Zuid- en Oost-Nederland voorkomt, hebben we al deze soorten waargenomen bij de poelen (zie de lijst op pagina 11).

Ontwikkeling van de poelen

Nieuw gegraven poelen en hun oever- en watervegetatie ontwikkelen zich in de tijd. De fotoreeks van poel Noord en poel Zuid laat zien dat de twee poelen in mei 2019 kale oevers hadden en geen vegetatie in het water of aan de oever. Poel Noord is in de loop van de jaren meer dichtgegroeid met hoge vegetatie en er is nog weinig open water over. Poel Zuid heeft in 2021 nog steeds veel open water en heeft minder vegetatie (foto's pagina 10).

OntwikkelingpoelenNoordenZuidvan2019-2021

foto's Karin Verspui

Poel Noord mei 2019

Poel Zuid mei 2019

Poel Noord juli 2020

Poel Zuid juli 2020

Poel Noord mei 2021

Poel Zuid juni 2021

Ontwikkeling van de libellen

In beide poelen is in de periode van drie jaar een toename van het aantal libellen en het aantal soorten libellen te zien (*grafieken pagina 11*).

We lichten er vier libellensoorten uit, die goed nieuwe biotopen koloniseren (NVL 2002): de gewone oeverlibel, het lantaarntje, de watersnuffel en de tengere grasjuffer (zie kader op pagina 12).

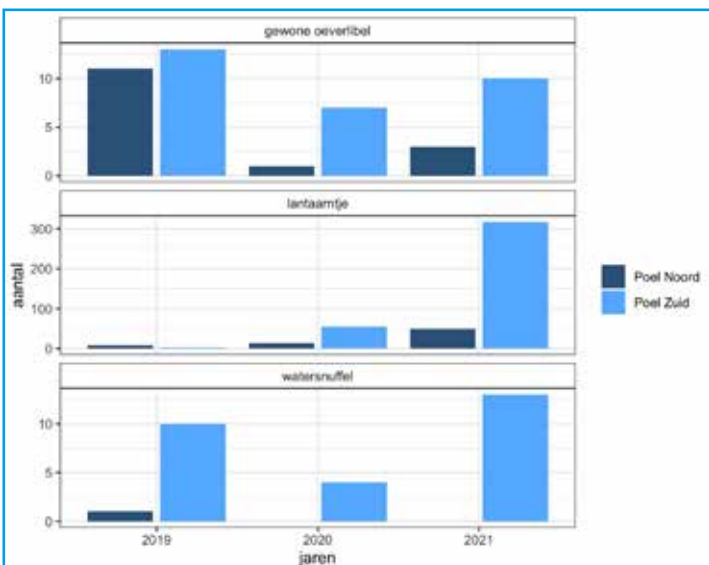
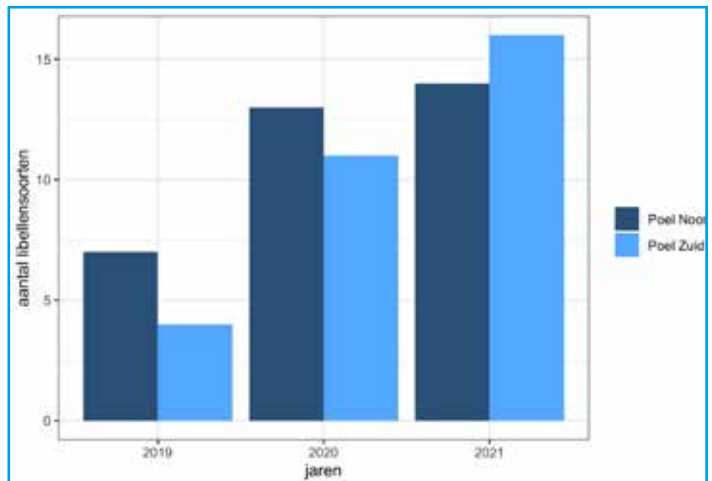
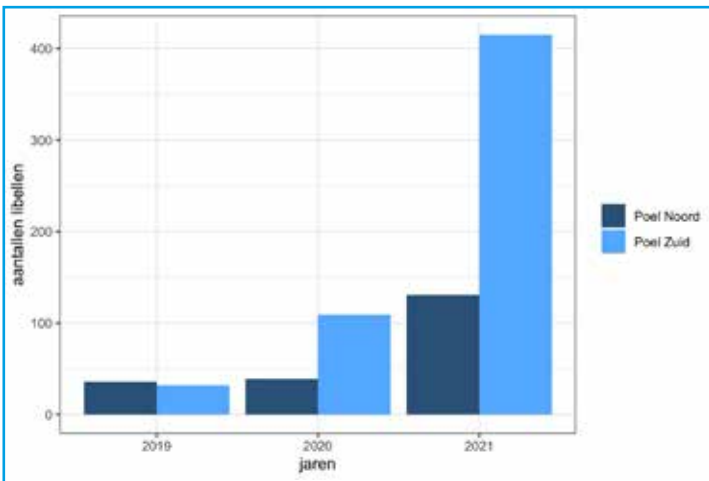
De gewone oeverlibel is in 2019 bij beide poelen geteld in ongeveer gelijke aantallen. Deze soort met een voorkeur voor weinig begroeide oevers is bij de meer dichtgroeivende poel Noord achteruitgegaan en bij poel Zuid, met meer open water, min of meer stabiel gebleven. Bij poel Zuid is ook voortplantingsgedrag waargenomen. Het lantaarntje laat een andere ontwikkeling zien. Hoe langer de poel bestaat, hoe meer lantaarntjes er te vinden zijn. In 2019 zagen we lage aantallen lantaarntjes maar in 2021 telden we wel 317

Waargenomen libellen en totaal aantal (in 2019, 2020 en 2021) bij poel Noord en poel Zuid in de Leidsche Hoeven

Soortnaam	Wetenschappelijke naam	Poel Noord	Poel Zuid
azuurwaterjuffer	Coenagrion puella	4	30
blauwe breedscheenjuffer	Platynemis pennipes	4	2
blauwe glazenmaker	Aeschna cyanea	1	0
bloedrode heidelibel	Sympetrum sanguineum	21	4
bruinrode heidelibel	Sympetrum striolatum	42	15
gewone oeverlibel	Orthetrum cancellatum	15	30
gewone pantserjuffer	Lestes sponsa	3	0
glassnijder	Brachytron pratense	2	0
grote keizerlibel	Anax imperator	4	7
grote roodoogjuffer	Erythromma najas	0	11
houtpantserjuffer	Chalcolestes viridis	1	1
kleine roodoogjuffer	Erythromma viridulum	11	25
koraaljuffer	Ceriagrion tenellum	1	0
lantaarntje	Ischnura elegans	70	375
paardenbijter	Aeshna mixta	3	2
platbuik	Libellula depressa	8	14
steenrode heidelibel	Sympetrum vulgatum	9	0
tengere grasjuffer	Ischnura pumilio	1	9
variabele waterjuffer	Coenagrion pulchellum	1	3
viervlek	Libellula quadrimaculata	1	1
vroege glazenmaker	Aeshna isosceles	3	0
watersnuffel	Enallagma cyathigerum	1	27

Gewone oeverlibel. Karin Verspui

- Grafiek linksboven Ontwikkeling van het aantal soorten libellen bij de poelen in de Leidsche Hoeven van 2019-2021.
- Grafiek boven Ontwikkeling van het aantal libellen bij de poelen in de Leidsche Hoeven van 2019-2021.
- Grafiek links Ontwikkeling van het aantal libellen van de gewone oeverlibel, het lantaarntje en de watersnuffel bij de poelen in de Leidsche Hoeven van 2019-2021.

het rivierengebied. Toch weet deze soort de nieuwe poelen in de Leidsche Hoeven te vinden en zich in een van de poelen een aantal jaar te handhaven (grafiek hiernaast).

Twee poelen, twee ontwikkelingen

Er is duidelijk een ontwikkeling te zien in de libellenfauna bij de twee nieuwe poelen in de Leidsche Hoeven en de ontwikkeling is niet voor elke poel hetzelfde. In de komende jaren gaat de ontwikkeling van de vegetatie en van de libellen in de poelen verder en gaan we zien of er meer lantaarntjes en weer nieuwe libellensorten te vinden zijn.

Meer lezen

- Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL), 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Verspui, K., A. van Berkel, R. van de Haterd, M. de Nie & K. Veling, 2008. Libellen tussen Lek en Linge. NVWC, Culemborg.
- Verspui K. & G. van Ingen, 2020. De Leidsche Hoeven een nieuw natuurgebied vol dagvlinders, hommels en libellen. Hak-al 46(2): 9-13.

lantaarntjes bij poel Zuid. Bij beide poelen is voortplantingsgedrag gezien. Deze soort is niet zo kieskeurig en bij helder en bij matig voedselrijk water komen de hoogste aantallen voor.

Meer watersnuffels zijn geteld bij poel Zuid dan bij poel Noord in 2019. In de volgende jaren werd de soort niet meer gezien bij poel Noord en werd wel geteld bij poel Zuid. Bij deze poel werd voortplantingsgedrag van deze soort gezien. De watersnuffel is vooral een soort van de zandgronden en de duinen en niet van

Links mannetje van de tengere grasjuffer in de Leidsche Hoeven, boven Koraaljuffer, rechts vrouwtje van de tengere grasjuffer in de Leidsche Hoeven. Pieta van het Hoofd

Waarnemingen tengere grasjuffer

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2019										
2020						1	1	1	1	1
2021		1	2	1			1			

Tengere grasjuffer

Op 12 juli 2020 telden Karin en ik allebei een deel van de routes van de Leidsche Hoeven. Eén juffer bij poel Zuid kon ik niet thuisbrengen. Ik had al wel geleerd dat lantaarntjes erg van elkaar kunnen verschillen, maar deze was misschien toch anders. Karin was meteen enthousiast en zei: "Ik denk dat het een tengere grasjuffer is." De boeken kwamen op tafel en ze liet mij de verschillen zien tussen het lantaarntje en de tengere grasjuffer.

De tengere grasjuffer is één van de kleinste Europese libellen. Het jonge vrouwtje heeft feloranje op de kop, het borststuk en de onderkant van het achterlijf en de bovenkant van het achterlijf is helemaal zwart. Uitgekleurde vrouwtjes kunnen groen of soms helderblauw zijn maar ook dan is de bovenzijde van het achterlijf helemaal zwart zonder achterlichtje.

Ik ben regelmatig teruggegaan om foto's te maken en om te kijken of de tengere grasjuffer er nog zat en of ik een mannetje kon ontdekken. We vonden dat jaar ook mannetjes van de tengere grasjuffer. Zij hebben een donker achterlijf en een lichter achterlichtje dat loopt van de achterkant van segment acht tot op segment negen. Dat verschilt van het lantaarntje waarbij alleen segment acht licht gekleurd is. Ook bij poel Noord ontdekten we in september een exemplaar. Voor mijn gevoel had ik iets speciaals ontdekt en o, wat zijn ze mooi.

Afgelopen jaar was het spannend of we ze weer aan zouden treffen. Bij poel Noord hebben we ze niet gezien maar ja hoor, bij poel Zuid waren ze er in 2021 weer.

De tengere grasjuffer is een vrij zeldzame soort in Nederland en is een uitgesproken pionier van ondiep en nog weinig begroeid water. De soort verdwijnt vaak na enkele jaren als de plek niet meer zo geschikt is. De vliegtijd is van midden mei tot midden september met twee pieken in aantallen, in juni en in begin augustus (NVL 2002). Er zijn aanwijzingen dat er twee generaties tengere grasjuffers zijn in één jaar. In 2020 is de soort later in het jaar gevonden en in 2021 zowel vroeger als later in het jaar.

Het aantal tengere grasjuffers geteld op de 10 tellingen (in de periode begin mei - half september) in 2019, 2020 en 2021 bij poel Zuid (getal in lichtblauw) en bij poel Noord (getal in donkerblauw) in de Leidsche Hoeven.

Koraaljuffer

Op 25 augustus 2021 zag ik bij poel Noord een rode juffer. In eerste instantie dacht ik aan een vuurjuffer, die ik maar al te goed ken uit de Tichelgaten, maar die ik meestal in het voorjaar zie. De andere rode juffer in Nederland is de koraaljuffer die ik wel ken uit de veengebieden, maar niet van hier. Dus twijfel. Na het maken van een paar foto's was ze ook meteen verdwenen. De niet zo goede foto naar Karin opgestuurd en gelukkig was een van de kenmerken, de oranje poten, redelijk te zien. De vuurjuffer heeft zwarte poten en bij de koraaljuffer zijn ze oranje tot lichtbruin. Dus ja, het bleek een koraaljuffer.

De koraaljuffer is vrij algemeen in Nederland. Het is een soort van voedselarme vennen en hoogveen. Het is een heel ander biotoop dan de poel in de Leidsche Hoeven.

In de omgeving van Culemborg hebben we deze soort nog nooit gezien en de soort komt niet voor in ons overzicht van de soorten tussen Lek en Linge (Verspui et al. 2008). Ook op Waarneming.nl bleek de koraaljuffer in de afgelopen vijf jaar (2017-2021) niet gemeld in deze omgeving. De twee dichtstbijzijnde plekken met waarnemingen zijn Heidestein bij Zeist naar het noorden (ongeveer 16 kilometer weg) en het Pompveld bij Waardhuizen naar het zuiden (ongeveer 23 kilometer weg). In de literatuur (NVL 2002) staat dat de libellen van deze soort zich niet ver van het voortplantingswater verwijderen maar deze koraaljuffer is toch echt aan het zwerven gegaan.